

”Ritari Raittius ja kuningas Alkoholi”

Raittiusvalistusta lapsille ja nuorille 1950-luvulla *Lasten ja nuorten raittiusjuhlien ohjelmaa* -
näytelmäkokoelmassa

Saimi Mäkisalo

Kandidaatintutkielma

Historian ja arkeologian tutkinto-ohjelma

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Tammikuu 2025

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä

Kandidaatintutkielma

Historian ja arkeologian tutkinto-ohjelma, historia

Saimi Mäkisalo

”Ritari Raittius ja Kuningas Alkoholi”. Raittiusvalistusta lapsille ja nuorille 1950-luvulla *Lasten ja nuorten raittiusjuhlien ohjelmaa* -näytelmäkokoelmassa

Sivumäärät: tutkielma 30 sivua, 3 liitesivua

Käsittelen tutkielmassani 1950-luvun lapsille ja nuorille tarkoitettussa raittiusvalistuksessa esiintyviä teemoja. Teemojen kartoittamisen lisäksi tutkin, miten 1950-luvun muutokset raittiusliikkeen sisällä ja alkoholipolitiikassa heijastuvat raittiusvalistukseen. Aineistonani käytän Helsingin raittiuslautakunnan koostamaa *Lasten ja nuorten raittiusjuhlien ohjelmaa* -näytelmäkokoelmaa, joka on koostettu raittiuslautakunnan järjestämän kirjoituskilpailun pohjalta. Selvittäessäni näytelmäkokoelman taustoja tarkastelen Helsingin raittiuslautakunnan toimintaa hieman yleisemmällä tasolla.

Lähestyn lähdeaineistoani lähiluvun kautta tematisoivasti. Hahmottelen sitä, millaisia teemoja löytyy näytelmäkokoelmasta raittiuden ja alkoholinkäytön alta. Pääasiallisena lähdeaineistonani toimivan näytelmäkokoelman lisäksi käytän lähteinäni kahta Helsingin raittiuslautakunnan julkaisemaa ohjelmalehtistä sekä raittiuslautakunnan pöytäkirjoja. Ohjelmalehtisten avulla tarkistan, että näytelmäkokoelmassa käsitellyt teemat ovat läsnä muuallakin Helsingin raittiuslautakunnan nuorille tuottamassa materiaalissa. Pöytäkirjojen avulla tarkastelen näytelmäkokoelman takana olevan kirjoituskilpailun taustoja.

Alkoholinkäytön teemoista nousivat esiin häpeä, sukupolvet ylittävä alkoholinkäyttö ja alkoholinkäytön negatiiviset vaikutukset perheisiin. Raittiuden teemat taas kietoutuivat hyvään, terveeseen elämään, itsensä kehittämiseen ja raittiuden levittämiseen eteenpäin. Alkoholinkäytön sukupuolisidonnaisuus nousi vahvasti esiin teksteistä. Alkoholinkäyttäjät ovat kokoelman teksteissä poikkeuksetta miehiä ja naisten rooli on ohjata miehiä pois alkoholinkäytöstä. 1950-luvun muutokset raittiusliikkeessä ja alkoholipolitiikassa näkyvät taas teksteissä vaihtelevasti. Raittiuden uusi määritelmä on vahvasti läsnä teksteissä, kun taas alkoholipolitiikan muutoksia ei paljoa teksteistä löydy.

Avainsanat: raittius, raittiuskilpikirjoitus, raittiusvalistus, 1950-luku, Helsingin raittiuslautakunta, alkoholismi, nuoret, näytelmät, kirjoituskilpailu, raittiusjuhla

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
1.1	Tausta ja tutkimuskysymykset	4
1.2	Lähdeaineiston esittely ja metodit	5
2	Vuorokeskustelujen ja pienoisnäytelmien kirjoituskilpailu	9
2.1	Mitä Helsingin raittiuslautakunnan pöytäkirjat kertovat kilpailusta?	9
2.2	Kirjoituskilpailun satoa	11
3	Kuningas Alkoholi	15
3.1	Alkoholin käyttäjät näytelmäteksteissä	15
3.2	Alkoholinkäytön syyt ja vaikutukset perheeseen	18
4	Ritari Raittius	21
4.1	Raittiuden uusi merkitys ja kunnollinen nuoriso	21
4.2	Näytelmien raittiustaistelijat	24
5	Lopuksi	26
	Lähteet	28
	Liitteet	31
	Liite 1. Tiivistelmät <i>Lasten ja nuorten raittiusjuhlien ohjelmaa</i> -lyhytnäytelmistä	31

1 Johdanto

1.1 Tausta ja tutkimuskysymykset

Ritari Raittius (heittää miekan pois):

Minä heitän miekkani metsään myös.

Kun Alkoholi on pahantyössä,

ei pelasta silloin sorron alta

tuo miekka ei, eikä väkivalta¹

Vuonna 1955 Helsingin kaupungin Raittiuslautakunta julkaisi kirjan *Lasten ja nuorten raittiusjuhlien ohjelmaa – yksitoista vuorokeskustelua*, johon on kerätty yksiin kansiin edellisenä vuonna järjestetyn ”yleisen raittiusaiheisten vuorokeskustelujen ja pienoisnäytelmien” kirjoituskilpailun tuloksia.² Aineisto koostuu yhteensä yhdestätoista lyhyestä näytelmästä, jotka on tarkoitettu nuorille esitettäväksi, esimerkiksi järjestöjen tai yhdistysten järjestämiin raittiutta edistäviin juhliin. Näytelmien juonet olen avannut lyhyesti tutkielman loppuun (Liite 1). Näiden tarkoituksena on se, että lukijat voivat halutessaan perehtyä näytelmäkokoelman sisältöön kokonaisuutena.

Tarkastelen *Lasten ja nuorten raittiusjuhlien ohjelmaa* -kirjan sekä muun Helsingin Raittiuslautakunnan aineiston avulla sitä, millaista oli 1950-luvun alkupuoliskolla nuorille suunnattu raittiusvalistus. Millaisia toistuvia teemoja alkoholinkäyttöön ja raittiuteen liittyen teksteistä löytyy? Mitkä olivat *Lasten ja nuorten raittiusjuhlien ohjelmaa* -teoksen taustat? Entä miten 1950-luvun raittiusliikkeen ja alkoholipolitiikan muutokset näkyvät tai eivät näy julkaistuissa teksteissä?

Raittiusliike oli merkittävä kansanliike Suomessa 1800-luvun lopusta alkaen. Sen valta kulminoitui vuodesta 1919 vuoteen 1932 voimassa olleeseen kieltolakiin. Raittiusaatteen mahdollisuudet yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen alkoivat hiljalleen vähentyä kieltolain kumoamisen jälkeen. Näin tapahtui siitä huolimatta, että sodan jälkeen alkoholiolot olivat sekavat ja väkivaltarikosten määrä kasvoi.³ Vielä 1940-luvun lopulla raittiusjärjestöjen jäsenmäärät pysyivät korkealla, mutta toisaalta myös järjestöjen tarjoamat vapaa-

¹ Virkkala 1955, 28. Tutkielman pääotsikko on saman näytelmän nimi.

² *Lasten ja nuorten raittiusjuhlien ohjelmaa* 1955, takakansi.

³ Ahonen 2006, 335–336.

ajanviettomahdollisuudet saattoivat vaikuttaa tähän.⁴ Tällaisia vapaa-ajanviettomahdollisuuksia oli esimerkiksi nuorille tarkoitettu kesäleiritoiminta.⁵ Alkoholipolitiikka alkoi hiljalleen liikkua pois päin vuoden 1932 raittiusliikkeen ideaaleja myötäilevästä väkijuomalaista ja alkoholirajoituksia alettiin asteittain vähentämään 1950-luvulla.⁶

Vaikka raittiusliikkeen poliittinen merkitys olikin vähentymään päin, se ei ollut kuitenkaan poistunut täysin 1950-luvulla. Oikeastaan lopullisesti raittiusliikkeen voimat alkoivat ehtyä vasta 1970-luvulla keskioluen vapautuessa ja alkoholin kulutuksen kasvaessa.⁷ Etenkin lasten ja nuorten raittiuskasvatus oli vielä vahvasti voimissaan 1950-luvulla ja se näkyi muun muassa lapsille ja nuorille järjestetyissä raittiuskilpikirjoituksissa sekä muussa lapsille ja nuorille järjestetyssä toiminnassa. Kilpikirjoituksia järjestettiin paljon lapsille ja se oli iso osa kansakouluja 1921 alkaen.⁸

Näytelmäkokoelma kiteytyy käsitetasolla raittiusvalistukseen sekä raittiuskasvatukseen. Raittiusvalistus sanana painottuu enemmän kirjalliseen kasvatukseen, kun taas raittiuskasvatus viittaa käytännön toimintaan.⁹ Kokoelma itsessään on kirjallinen, mutta se kannustaa lapsia ja nuoria toimintaan, eli esittämään näytelmiä. Tutkielma kuitenkin perehtyy *Lasten ja nuorten raittiusjuhlien ohjelmaa* -kokoelmaan raittiusvalistuksen kautta, sillä tietoa näytelmien mahdollisista esityksistä on vaikea löytää. Raittiusvalistus pyrkii lähtökohtaisesti ohjaamaan lukijaansa pois alkoholinkäytöstä. Suostuttelun vahvan läsnäolon takia raittiusvalistus voidaankin tulkita propagandaksi.¹⁰

1.2 Lähdeaineiston esittely ja metodit

Lasten ja nuorten raittiusjuhlien ohjelmaa käsittelee yhdentoista pienoisenäytelmän kautta raittiusaatetta ja alkoholin käytön aiheuttamia yhteiskunnallisia ongelmia.

Näytelmäkokoelman takaa on löydettävissä useita sen syntyyn vaikuttaneita tahoja. Kirjan on painanut vuonna 1907 perustettu Raittiuskansan kirjapaino Oy, jonka taustavaikuttajina

⁴ Ahonen 2006, 340–341.

⁵ Matilainen 2006, 282.

⁶ Ahonen 2006, 329, 351.

⁷ Matilainen 2006, 259–267.

⁸ Tuominen 1976, 273.

⁹ Matilainen 2006, 260.

¹⁰ Säaskilähti 2006, 31.

toimivat sekä Raittiuden ystävät että Valistus Oy.¹¹ Näistä Valistus on mainittu jo kirjan kannessa sen toimeenpanijana. Valistus oli merkittävä koulukirjojen ja oppimateriaalien tuottaja. *Lasten ja nuorten raittiusjuhlien ohjelmaa* olikin teos, jota jaettiin kouluihin.¹² Tutkimani kappale on merkitty Karinaisten kunnan Heikinsuon kansakoulun opettajankirjaston kappaleeksi.

Kirjoituskilpailun takana ollut Helsingin kaupungin Raittiuslautakunta perustettiin ensimmäisen kerran toukokuussa 1920 valvomaan kieltolain noudattamista. Se ei ollut ainoaa laatuaan, vaan vastaavanlaisia lautakuntia oli ympäri Suomea. Ne olivat alkoholilainsäädännössä säänneltyjä ja kunnallisia toimijoita.¹³ Kieltolain päätyttyä raittiuslautakunta lakkautettiin, mutta uusi raittiuslautakunta perustettiin 1944 lopussa, jolloin se nimettiin aluksi Raittiusvalistuslautakunnaksi. Raittiusvalistuslautakunnan tehtävänä oli nimensä mukaisesti hoitaa raittiusvalistuksen tehtäviä sekä auttaa raittiutta edistäviä yhdistyksiä ja järjestöjä niiden toiminnassa. Vuodesta 1949 alkaen Raittiusvalistuslautakunta vaihtoi nimensä Raittiuslautakunnaksi ja sen vastuulle tulivat jälleen valistustyön lisäksi lainsäädännölliset tehtävät.¹⁴ Paikalliset raittiuslautakunnat olivat merkittävä tekijä nuorten raittiusvalistuksen laajentumisessa.¹⁵

Näytelmäkokoelma on lähdeaineistostani tärkein ja sen kautta lähestyn sitä, millaisilla narratiiveilla nuorille kaupattiin raittiusaatetta. Tarkistaakseni, että yhden kirjoituskilpailun tuloksista koostettu kokoelma vastaa Helsingin raittiuslautakunnan ajatuksia laajemmin, vertaan sitä kahteen muuhun Helsingin Raittiuslautakunnan nuorille tarkoitettuun tekstikokoelmaan. Nämä ovat vanhemmille nuorille tarkoitettu ”*Tuhansia liekkejä palaa...*” *Ohjelma-ainehistoa* (1953) sekä nuoremmille tarkoitettu ”*Minuapa ei saadakaan loukkuun*” – *Ohjelma-ainehistoa* (1952). Ohjelma-ainehistojen sisältö ei ole Helsingin Raittiuslautakunnan tuottamaa, vaan kokoelmiin on kerätty raittiusaiheisia tekstejä useista eri lähteistä. Niiden sisältämät tekstit ovat kuitenkin sellaisia, joita Helsingin Raittiuslautakunta on halunnut tuoda laajempaan tietoisuuteen.¹⁶ Ohjelmalehtiset sisältävät esimerkiksi runonlausuntaa, lyhytnäytelmiä ja mietelauseita. ”*Tuhansia liekkejä palaa...*”-

¹¹ Suomalainen 1957, 3. Yrityksen perustamishetkellä Valistus Oy käytti vielä nimeä Kansanopettajain Osakeyhtiö Valistus.

¹² Helsingin raittiuslautakunnan pöytäkirja, 13.10.1954, 189§. Helsingin kaupunginarkisto (HKA).

¹³ Tuominen et al. 1971, 403–404.

¹⁴ Liite Helsingin kaupunginarkistossa.

¹⁵ Tuominen, et al. 1971, 338.

¹⁶ *Minuapa ei saadakaan loukkuun* – *Ohjelma-ainehistoa* 1952, 3.

ohjelmalehtisen alussa on lisäksi puheita ja esseitä, jotka hahmottelevat aikalaiskeskustelua raittiudesta. Helsingin Raittiuslautakunnan tuottaman valistusmateriaalin lisäksi olen perehtynyt Helsingin Raittiuslautakunnan toimintaan heidän pöytäkirjojensa kautta. Niistä hain lisää tietoa *Lasten ja nuorten raittiusjuhlien ohjelmaa* -teoksen takana olevasta kirjoituskilpailusta ja samalla pyrin hahmottamaan laajemmin Helsingin raittiuslautakunnan kilpailutoimintaa.

Raittiusjärjestöjen toimintaa on tutkittu vähemmän sen jälkeiseltä ajalta, kun raittiusliikkeen vaikutus alkoi toisen maailmansodan jälkeen hiipua.¹⁷ Myöskään raittiuskilpikirjoituksista ei löydy paljoa tutkimusta. Kirjassa *Alkoholin vuosisata: Suomalaisten alkoholiolojen käännteitä 1900-luvulla* löytyy kuitenkin useita artikkeleita 1950-luvun alkoholikulttuurista, joita olen hyödyntänyt tässä tutkimuksessa. Nämä ovat Riitta Matilaisen ”Raittius ja kunnollisuus päivän nuorten toiminnassa 1930-luvulta 1970-luvun alkuun”, Eerik Taarnalan ”Kuinka alkoholismista tuli sairaus”, sekä Jukka Ahosen ”Raittiusaatteen kriisi.” Tämän lisäksi alkoholivalistusta tekstilajina on tutkinut Minna Sääskilahti väitöskirjassaan *Vapise, kuningas Alkoholi – alkoholivalistuksen tekstilaji ja sen muuttuminen vuosien 1755–2001 välisenä aikana*. Helsingin raittiuslautakunnan lapsille ja nuorille tuottamaa materiaalia ei ole aikaisemmin tutkittu. Muutenkin lapsille ja nuorille suunnatun raittiusvalistuksen tutkiminen on jäänyt vähäiseksi Matilaisen tutkimusta lukuunottamatta.

Aineistona yksi näytelmäkokoelma ja kaksi ohjelmalehtistä kattavat vain pienen osan kansallisesta raittustyöstä 1950-luvulla. Helsingin Raittiuslautakunta on kuitenkin ollut keskeisessä osassa pääkaupunkiseudun raittistyössä. Samoin ohjelma-aineistossa julkaistut esseeit ja puheet osoittavat heidän olevan hyvin perillä niistä keskusteluista, joita aikalaiset kävivät.

Lähestyn aineistoani pitkälti kielellisten menetelmien kautta. Lähiluvun kautta olen etsinyt näytelmäteksteistä 1950-luvun raittiusliikkeen ja alkoholipolitiikan muutoksien vaikutuksia ja olen tämän lisäksi etsinyt teksteistä raittiuden ja alkoholinkäytön teemoja. Teeman määritelmän olen lähdeaineistoni luonteen takia lainannut kirjallisuustieteestä. Teema on kirjallisuustieteessä se, mitä kirjoittaja haluaa tarinallaan sanoa. Teema jakautuu edelleen

¹⁷ Matilainen 2006, 259.

pääteemaksi, eli koko teoksen kattava teema ja sivuteemoiksi, jotka koskevat tiettyjä aspekteja teoksesta.¹⁸

Kalle Pihlainen kehottaa artikkelissaan *Kaunokirjallisuus ja todellisuuskysymysten ylittäminen historiantutkimuksessa* lähestymään kaunokirjallista tekstiä sen omilla ehdoilla ilman, että sitä alkaa automaattisesti sovittamaan esimerkiksi vakiintuneen tutkimuskirjallisuuden kautta.¹⁹ Omassa tutkimuksessani tämä tarkoittaa sitä, että olen näytelmätekstejä lukiessani nostanut esiin niitä teemoja, jotka nousevat aineistosta vahvasti esiin. Raittiuden ja alkoholinkäytön välisen jaon lisäksi en ole ennalta määritellyt, millaisia teemoja lähdän tekstikokoelmasta etsimään, vaan teemat ovat nousseet esiin tematisoivan lähiluvun myötä.

Kaunokirjallisuus, ja tämän tutkimuksen kohdalla teatteri, on historiantutkimuksen lähdeaineistona mielenkiintoinen, sillä se on fiktiota. Tällöin sen suhde todellisuuteen on myös omanlaisensa. Fiktiivinen teos toimii oman sisäisen maailman edellytysten mukaisesti.²⁰ Siten *Lasten ja nuorten raittiusjuhlien ohjelmaa* sisältää myös oikeastaan yksitoista erilaista pienoismaailmaa. Ne pohjautuvat todellisiin ilmiöihin ja arvoihin, mutta ovat samalla kaikki omia teoksiaan. Tämä näkökulma on hyvä pitää mielessä, kun lähestyy pienoisnäytelmiä. Hannu Salmi kehottaa artikkelissaan pohtimaan niitä ehtoja, joilla kaunokirjallinen teos kommentoi aikansa kulttuurisia kysymyksiä.²¹ Omassa tutkimuksessani nämä ehdot ovat tiukasti raittiusideologian rajaamat, ja tämä vaikuttaa myös näytelmien sisäiseen maailmaan.

Lähestyn tutkimuskysymyksiäni temaattisesti. Avaan aluksi *Lasten ja nuorten raittiusjuhlien ohjelmaa* -kokoelman taustalla ollutta kirjoituskilpailua sekä yleisiä havaintoja kokoelman teksteistä. Sen jälkeen lähestyn tutkimuskysymyksiäni ensin alkoholinkäytön, sitten raittiuden kautta. Alkoholinkäyttöä käsittelen alkoholinkäyttäjien ja alkoholin käytön vaikutuksien näkökulmasta, kun taas raittiutta käsittelen raittiuteen sitoutuneiden ihmisten ja raittiuden ihanteiden kautta.

¹⁸, Steinby & Mäkikalli 2013, 64–65.

¹⁹ Pihlainen 2001, 312.

²⁰ Pihlainen 2001, 306.

²¹ Salmi 2024.

2 Vuorokeskustelujen ja pienoisenäytelmien kirjoituskilpailu

2.1 Mitä Helsingin raittiuslautakunnan pöytäkirjat kertovat kilpailusta?

Helsingin raittiuslautakunnan toimintaa 1950-luvulla ei ole aikaisemmissa tutkimuksissa tarkasteltu. Avaan seuraavaksi tarkemmin, miten raittiuslautakunnan järjestämät kirjoituskilpailut toimivat ja sitä kautta avautuu myös tarkempaa kontekstia tutkimukselleni.

Helsingin raittiuslautakunta oli ahkera kilpailujärjestäjä. Vuosina 1953–1955 järjestettiin *Lasten ja nuorten raittiusjuhlien ohjelmaa* -kokoelman taustalla olevan kilpailun lisäksi mm. seuralehtikilpailu, varhaisnuorten näytelmä- ja vuorokeskustelukilpailu sekä runokilpailu.²²

Helmikuun 4. päivänä 1954 Helsingin raittiuslautakunnan kokouksessa otettiin käsittelyyn ehdotus siitä, että ”hyvän raittiustilaisuuksiin soveltuvan ohjelman aikaansaamiseksi julistettaisiin 12–16-vuotiaille tarkoitettujen vuorokeskustelujen ja pienoisenäytelmien kirjoituskilpailu”. Kirjoituskilpailun tuloksista oli alusta alkaen tarkoitus tehdä näytelmäkokoelma. Lautakunta hyväksyi ehdotuksen ja tie *Lasten ja nuorten raittiusjuhlien ohjelmaa* -teoksen julkaisuun alkoi.²³ Toimintasuunnitelma, jossa kilpailu oli mainittu, oli hyväksytty edellisessä kokouksessa, joten ilmeisesti tarve raittiusjuhliä varten tuotettuun ohjelmaan oli Helsingin raittiuslautakunnan näkemyksen mukaan suuri. Tästä kielivät myös muutamia vuosia aikaisemmin julkaistut ”ohjelma-ainehistot”, joiden sisältö oli tarkoitettu niin ikään raittiusiltamia varten.

Helsingin raittiuslautakunnan lisäksi myös Turun raittiuslautakunta järjesti vuorokeskustelukilpailun.²⁴ Helsingin raittiuslautakunta tekikin vuorokeskustelujen ja pienoisenäytelmien kirjoituskilpailun kanssa ahkeraa yhteistyötä Turun ja Tampereen raittiuslautakuntien kanssa.²⁵ Tarve raittiusjuhlien ohjelmaan ei siis keskittynyt pelkästään pääkaupunkiseudulle. Myös kilpailuun tulevia tekstejä saapui Helsingin raittiuslautakuntaan ympäri Suomea. Helsingin raittiuslautakunnan palkitsemista teksteistä yksikään ei ollut Helsingistä, vaan palkinnot menivät Turkuun, Teuvaan, Ouluun sekä Kaustisiin.²⁶ Tämä

²² Helsingin raittiuslautakunnan pöytäkirja 20.1.1954, Liite 3; Helsingin raittiuslautakunnan pöytäkirja 14.1.1953 17§; Helsingin raittiuslautakunnan pöytäkirja 19.1.1955, 16§, HKA.

²³ Helsingin raittiuslautakunnan pöytäkirja 3.2.1954, 31§, HKA.

²⁴ Helsingin raittiuslautakunnan pöytäkirja 2.2.1955, liite 2, HKA.

²⁵ Helsingin raittiuslautakunnan pöytäkirja 2.2.1955, liite 2, HKA. Sekä Turun että Tampereen raittiuslautakunnat myös lunastivat omaan käyttöönsä 500 kappaletta näytelmäkokoelmaa.

²⁶ Helsingin raittiuslautakunnan pöytäkirja 13.10.1954, liite 3, HKA.

saattoi johtua siitä, että Helsingin raittiuslautakunta käytti rahaa myös kirjoituskilpailusta tehtyihin lehti-ilmoituksiin.²⁷ Raittiuslautakunnat eivät siis toimineet pelkästään paikallistasolla, vaan ne tekivät myös yhteistyötä keskenään.

Raittiuslautakunnan järjestämässä kirjoituskilpailuissa saattoi välillä olla eri sarjoja. Esimerkiksi vuoden 1953 seuralehtikilpailussa oli varhaisnuorten ja aikuisten sarja.²⁸ Vuorokeskustelujen ja pienoisenäytelmien kirjoituskilpailussa oli kuitenkin vain yksi sarja, johon saivat kirjoittaa kaikenikäiset.²⁹ Suurin osa kirjoituskilpailuun osallistuneista oli kuitenkin täysi-ikäisiä, vaikka kohderyhmänä teksteille ovatkin nuoret. Poikkeuksena tästä on *Ritari Raittius ja Kuningas Alkoholi* -näytelmän kirjoittanut Raija-Liisa Virkkala, jonka on pöytäkirjassa erikseen merkitty olevan 14-vuotias.³⁰ Muiden osallistujien ikää ei ole mainittu, joten voi olettaa, että nuoren kirjoittajan ikää on haluttu korostaa. Vaikka nuoret eivät ole olleet kirjoittamassa suurinta osaa teksteistä, he ovat voineet vaikuttaa kilpailun voittajiin. Kilpailun kolmihenkinen³¹ arvostelulautakunta mainitsee käyttäneensä asiantuntijoita, 15-vuotiasta Pirjo Ertimoa ja 12-vuotiasta Eero Pallikkaa.³²

Raittiuslautakunta palkitsi yhteensä viisi tekstiä, minkä lisäksi kolmelta kilpailuun osallistuneelta lunastettiin 2000 markan hintaan lisätekstejä. Vuorokeskusteluja oli siis alkuun yhteensä 8.³³ Tähän lisättiin kuitenkin vielä kolme Turun raittiuslautakunnan vuorokeskustelukilpailusta lunastamaa tekstiä.³⁴ Olen avannut erikseen Liitteeseen 1, onko teksti palkittu Helsingissä tai Turussa, vai onko teksti lunastettu.

20 000 markan pääpalkinnosta huolimatta vuorokeskustelujen ja pienoisenäytelmien kirjoituskilpailuun ei ollut ruuhkaa osallistujista. Myös Päivän Nuorten raittiuskilpajoituksia tutkinut Matilainen on huomannut rivien välistä viitteitä raittiuskilpajoitusten osallistujakadosta.³⁵ Kilpailun saapuessa ensimmäisen kerran Helsingin raittiuslautakunnan kokouksen pöydälle raittiuslautakunnan toimisto oli pöytäkirjan liitteessä ehdottanut sen päätöspäiväksi 30. huhtikuuta. Lautakunta päätti kuitenkin siirtää

²⁷ Helsingin raittiuslautakunnan pöytäkirja 3.2.1954, liite 5, HKA.

²⁸ Helsingin raittiuslautakunnan pöytäkirja 20.1.1954, liite 3, HKA.

²⁹ Helsingin raittiuslautakunnan pöytäkirja 2.2.1955, liite 2, HKA.

³⁰ Helsingin raittiuslautakunnan pöytäkirja 13.10.1954, liite 3, HKA.

³¹ Terttu Tupala, Väinö Mäkelä ja Kerttu Varjo. Helsingin raittiuslautakunnan pöytäkirja 3.2.1954, liite 5, HKA.

³² Helsingin raittiuslautakunnan pöytäkirja 13.10.1954, liite 3, HKA.

³³ Helsingin raittiuslautakunnan pöytäkirja 13.10.1954, liite 3, HKA.

³⁴ Helsingin raittiuslautakunnan pöytäkirja 2.2.1955, liite 2, HKA.

³⁵ Matilainen 2006, 291.

kirjoituskilpailun päätöspäivää elokuun 1. päivään.³⁶ Syytä päivämäärän siirtämiselle ei pöytäkirjassa avata, mutta syy voi hyvin olla pelko siitä, ettei kirjoituskilpailuun osallistuisi tarpeeksi ihmisiä. Elokuun 1. päivään mennessä vuorokeskustelu- ja pienoisenäytelmäkilpailuun osallistui kilpailuehdot täyttäviä tekstejä yhteensä 34.³⁷ Tekstit eivät kuitenkaan ole kaikki eri kirjoittajilta.³⁸

1950-luvun Helsingin raittiuslautakunta näyttäytyy kokoelman teksteissä aktiivisena toimijana ei pelkästään omalla alueellaan, vaan myös pääkaupunkiseudun ulkopuolella. Raittiuslautakunta näkyy aktiivisena toimijana lasten ja nuorten raittiusvalistuksessa, mistä kertovat esimerkiksi viiden vuoden sisällä tehdyt ohjelma-ainehistot ja näytelmäkokoelma, sekä lukuisat kilpailut. Siihen, miten raittiusvalistus toimi kohderyhmäänsä käytännössä, pöytäkirjat eivät anna vastausta.

2.2 Kirjoituskilpailun satoa

Kilpailu tapahtuu yhdessä sarjassa, ja siihen tarkoitettujen vuorokeskustelujen tai pienoisenäytelmien tulee esitysajaltaan olla n.10–15 minuutin pituisia. Niiden sisällön tulee olla sopusoinnussa raittiuden periaatteiden kanssa ja kannustaa nuoria väkijuomista vapaaseen terveeseen ja rikkaaseen elämäntapaan.

Muilta osiltaan on sekä aihe että muoto kirjoittajan vapaasti valittavissa.³⁹

Edellä mainitut ohjeet pätevät lähes poikkeuksetta kokoelman teksteihin. Vaikka raittius ei olisikaan keskiössä, se vähintäänkin mainitaan. Esimerkiksi Yrjö Ojalan tekstissä ”*Terve sielu terveessä ruumiissa*” keskiössä on kahden veljeksien riitely siitä, onko tärkeämpää älykkyyden kehittäminen vai liikuntasuoritukset. Alussa sisarukset Liisa ja Jukka käyvät kuitenkin puolentoista sivun dialogin alkoholin vaaroista.⁴⁰ Tyyllilajilta näytelmät painottuvat vahvasti draamaan ja jopa melodraamaan. Yksinomaan humoristista tekstiä ei kokoelmasta löydy.

³⁶ Helsingin raittiuslautakunnan pöytäkirja 3.2.1954, 31 §. HKA.

³⁷ Helsingin raittiuslautakunnan pöytäkirja 13.10.1954, liite 3. HKA.

³⁸ Kilpailun toinen ja viides palkinto menivät Helsingin raittiuslautakunnan kilpailussa molemmat Keijo Voudinmäelle. Myös Pentti Halmeelta päätyi kokoelmaan kaksi tekstiä. Helsingin raittiuslautakunnan pöytäkirja 14.10.1954, liite 3, HKA; *Lasten ja nuorten raittiusjuhlien ohjelmaa* 1955, 81.

³⁹ Helsingin raittiuslautakunnan pöytäkirja 3.2.1954, liite No 5. HKA.

⁴⁰ Ojala 1955, 63–64.

Pauli Karin tarinassa *Vanha – nuori Eltsu* puhutaan Helsingin Eläintarhan kentästä sekä ohimennen Olympiastadionista ja Keijo Voudinmäen tarinassa *Vaarallista ajelua* puhutaan 1950-luvulla suosituista Jawa-moottoripyöristä, mutta muuten tarinat ja niiden opetukset eivät suoraan viittaa 1950-luvun tapahtumiin, eivätkä tarinat ole Karin tarinaa lukuun ottamatta kiinnittyneet mihinkään tiettyyn kohtaan Suomen kartalla. Tämä voi johtua siitä, että kokoelma on tarkoitettu jaettavaksi mahdollisimman monelle taholle. Tiettyihin paikkoihin kiinnittyneet tarinat eivät välttämättä avaudu eri puolella Suomea. Poikkeuksellisen Olympiastadion on luultavasti ollut monille tuttu paikka kolme vuotta ennen kokoelman julkaisua käydyistä Helsingin olympialaisista. Suurin osa tarinoista noudattaa hyvin samanlaista kaavaa, ja ne ovat muodoltaan hyvin tyypillisiä teatterinäytelmiä, joiden keskiössä on raittiuden ihanteet ja viinan paheet. Muista poikkeavia tekstejä kuitenkin löytyy ja avaan niitä seuraavaksi. Näiden poikkeustapausten avaaminen on oleellista, sillä näytelmien määrä on loppujen lopuksi pieni, enkä kaikkia niistä en ole voinut niiden poikkeavan muodon tai teemojen kautta käsitellä muuten tutkielmassa.

Lasten ja nuorten raittiusjuhlien ohjelmaa on 12–16-vuotiaille lapsille tarkoitettu kokoelma, mutta yllättäen seasta löytyy myös poikkeus. *Isän varjo* eroaa muista tarinoista siten, että sen kerrotaan Helsingin raittiuslautakunnan pöytäkirjan liitteessä olevan ”kirjoitettu aikuisia varten”.⁴¹ Näytelmäkokoelmassa itsessään tästä ei kuitenkaan mainita sanallakaan, vaikka kohderyhmän voi nähdä tekstissä. *Isän varjo* erottuu muiden tekstien kohdalla siinä, että kuolema ja väkivalta ovat läsnä vahvemmin kuin monissa muissa kokoelman tarinoissa. Samalla tarina on tulkinnanvaraisempi kuin muut kokoelman tarinat, sisältäen myllärielle kuolemanrajakokemuksessa puhuvat hahmot, joita kutsutaan vain nimellä mies ja nainen, sekä mystisen äänen, joka puhuu myllärielle. Käsitellen kyseistä tarinaa vielä myöhemmin tutkimuksessa, mutta sen poikkeava kohderyhmä on hyvä pitää mielessä.

Raija-Liisa Virkkalan teksti *Ritari Raittius ja Kuningas Alkoholi* on taas ainoa kokoelman tarina, joka on nuoren kirjoittama. Tämän lisäksi tarina poikkeaa muusta kokoelmasta sen runomuotoisuuden takia, mikä näkyy tutkielman alun sitaatissa. Kaikki tarinan repliikit replikoidaan runoilla riimitellen. Virkkalan poikkeaa muusta materiaalista myös siinä, että tarinan miljöö ei sijaitse selkeästi meidän maailmassamme, vaan fantasiamaisessa, keskiaikaa muistuttavassa miljöössä, jota hallitsee tyrannimainen Kuningas Alkoholi. Alkoholin vaaroja käsitellään vertaiskuvallisella tasolla Ritari Raittiuden ja Kuningas Alkoholin miekkaillessa

⁴¹ Helsingin raittiuslautakunnan pöytäkirja 13.10.1954, liite No 3, HKA.

keskenään.⁴² ”Kuningas alkoholi” on yleisesti elollistava perusmetafora raittiusteksteissä, ja alkoholista puhutaan hallitsijana sekä saatetaan mainita ”väkijuomien valta”.⁴³ Toinen Helsingin raittiuslautakunnan julkaisema teksti ”*Minuapa ei saadakaan loukkuun*” – *Ohjelma-ainehistosta* sisältää Matti Kuisman esityksen *Vihollisen leirissä*, jossa myös kukistetaan Alkoholikuningas.⁴⁴

Kolmas muista erottuvista teksteistä on Kaija Sikiön *Itikka eli Kaarinan päivät*. Tämä on ainoa näytelmäteksteistä, jossa alkoholia ei mainita sanallakaan. Keskiössä on tyttöjen kerho Itikka, joka kerääntyy yhteen Kaarinan nimipäivien takia. Alkoholin käyttöä ei mainita tarinassa sanallakaan, mutta Helsingin raittiuslautakunta on kuitenkin nähnyt tarinan täyttävän kirjoituskilpailun kriteerit, ja teksti on voittanut kilpailussa toisen palkinnon.⁴⁵ Näen itse kaksi mahdollisuutta siihen, miten teksti liittyy raittiusaatteeseen. Voi olla, että tyttöjen yhteinen kerho, joka kokoontuu jäsenten nimipäivinä syömään ranskanleipää ja teetä, on sellaista kunnollisten nuorten toimintaa, johon raittiusliike halusi ihmisiä kannustaa. Tarinassa myös mainitaan Kaarinan isän sairaus, jonka takia hän on sairaalassa. Voi olla, että kyseessä on alkoholista johtuva sairastuminen, mutta sairastumisen taustoja ei tarinassa avata tarkemmin.

Tekstien näytelmämuotoisuus näkyy siinä, että alussa on lueteltu henkilöahmot, jonka jälkeen kuvaillaan läpi näyttämö. Sulkuihin repliikkien ohelle on merkitty näyttämöohjeita. Näytelmät ovat muodoltaan hyvin yksinkertaisia, ne etenevät kronologisesti ilman esimerkiksi takaumia ja näyttämökuvat vaihtuvat harvoin. Kohtaukset ovat erittäin dialogipainotteisia, ainakin käsikirjoituksen tasolla. Tarinoita ja niiden alkoholinvastaisia opetuksia avataan yksinomaan dialogin kautta ja näyttämöohjeet koskevat sitä, miten asioita sanotaan. Muutamia poikkeuksiakin löytyy, ja niissä näytelmän keskiössä on hetkellisesti dialogin sijasta näyttämökuvaa. Pentti Halmeen tarinan *Kääntymys* lopussa Villen ystävät ovat valinneet raitistua ja tarinan lopussa hän jää yksin lavalle nyyhkyttämään pullon vierissä pitkin lavaa.⁴⁶ Alkoholi yksin ei tuokaan Villelle onnea.

Lasten ja nuorten raittiusjuhlien ohjelmaa -kokoelman perimmäisenä tarkoituksena on ollut saattaa uusia, erilaisia näytelmiä raittiusiltamiin mahdollisimman suuren yleisön tietoisuuteen. Vaikka teatterin tekstilajilla ei kamalasti kokoelmassa leikitellä, löytyy sisältä myös useita

⁴² Virkkala 1955, 27.

⁴³ Sääsikiähti 2018, 93.

⁴⁴ Kuisma 1952, 50.

⁴⁵ Helsingin raittiuslautakunnan pöytäkirja 13.10.1954, liite No 3, HKA.

⁴⁶ Halme 1955, 40.

erilaisia tapoja lähestyä alkoholin paheita raittiuden ihanteita näytelmän kautta, kuten edelle
avatut esimerkit osoittavat.

3 Kuningas Alkoholi

3.1 Alkoholin käyttäjät näytelmäteksteissä

Lasten ja Nuorten raittiusjuhlien ohjelmaa esittää alkoholinkäyttäjänä poikkeuksetta miehet ja pojat. Heidän alkoholinkäyttönsä yhdistetään usein mieheyteen, mutta ”vääränlaiseen” sellaiseen: ”Sanoihan opettajakin, ettei oikea mies ryyppää eikä tupakoi.”⁴⁷ Tarinoista nousee esiin kahdenlaista alkoholinkäyttäjää. On nuoria poikia, jotka ovat syystä tai toisesta ajautuneet pahoille teille. Heidän alkoholinkäyttönsä ei kuitenkaan suoraan vielä heijastu perheeseen. Sitten on aikuisia miehiä, jotka kärsivät alkoholinkäytöstä. Yleensä nämä miehet ovat perheenisiä, joiden runsas juominen heijastuu suoraan koko perheen hyvinvointiin. Alkoholin liittyminen perheeseen on ollut läsnä raittiusliikkeissä aina sen alkuvuosista ja Turmiolan Tommista⁴⁸ asti.⁴⁹ Perheen tärkeys selittyy myös sillä, että raittiusliike pyrki edistämään raittiutta perhekeskeisen elämän kontekstissa.⁵⁰ Irma Sulkusen mukaan perheen sosiaaliturva oli nimenomaan miehen vastuulla.⁵¹ Ajatus näkyy vielä *Lasten ja nuorten raittiusjuhlien ohjelmaa* -teoksen joissain näytelmissä, kuten *Kääntymyksessä*, jossa Erkin isän alkoholinkäyttö on johtanut siihen, ettei perheellä ole edes aina ruokaa pöydässä.⁵²

Erik Taarnalan mukaan 1950-luvulla suhtautuminen alkoholinkäyttäjisiin alkoi hiljalleen muuttua moraaliseen tuomitsemisesta kohti sairauskäsitystä. AA-liike sekä A-klinikka avohoitopaikat tulivat 1950-luvun aikana Suomeen ja herättivät paljon huomiota lehdistössä.⁵³ Tämä hiljalleen muuttuva suhtautuminen alkoholismiin sairautena hivutautuu myös yhteen kirjaseen näytelmään. Tarinassa *Natura-seura* Jussi mainitsee ystävälleen Paavolle; ” [– –] Sinä liityt Natura-seuraan, ja jos et voi pitää kokousta kotonasi, voidaan olla meillä ja sanoa, että sinulla on kotona sairautta, sillä sitä se on. [– –]”. Vaikka alkoholismia sairautena vastaan vain yksittäisessä sivulauseessa, kertoo se silti

⁴⁷ Voudinmäki 1955, 13.

⁴⁸ Turmiolan Tommi on suomalainen, kahdeksan sivun kuvakertomus vuodelta 1848, jossa perheenisiä alkoholisoituu ja syöksee perheensä köyhyyteen ja kurjuuteen. Kertomuksen lopussa Tommi tappaa juovuksissa vaimonsa ja joutuu vankilaan. Sulkunen 1988, 28–29.

⁴⁹ Sulkunen 1988, 33.

⁵⁰ Kykkänen 2018, 38.

⁵¹ Sulkunen 1988, 33.

⁵² Halme 1955, 37.

⁵³ Taarnala 2006, 248.

siitä hitaasta mutta merkittävästä muutoksesta, joka alkoholin väärinkäyttäjien suhtautumisessa oli käynnissä.

Käsitys siitä, että alkoholin ongelmakäyttäjät kuuluivat työväkeen tai olivat vähäosaisia, on perua jo raittiusliikkeen alkua ajoilta 1800-luvulta.⁵⁴ Tällainen yhteiskuntaluokan mukainen jaottelu alkoholinkäytössä jatkui vielä pitkälle 1900-luvulle. Tutkimuksessa vuosia 1935–1954 on kutsuttu maksimaalisen alkoholipolitiikan kaudeksi, jolloin alkoholinkäyttöä kontrolloimaan luodut keinot oli osoitettu ”rahvasta” koskeviksi.⁵⁵ Tästä yksi esimerkki on se, että sodanjälkeisessä ostajantarkkailussa myyntikieltoja annettiin etenkin työväkeen kuuluville miehille.⁵⁶ Helsingin raittiuslautakunta kuitenkin tuntui jo 1950-luvun alkupuoliskolla irtaantuvan ajatuksesta alkoholinkäytön luokkasidonnaisuuteen, sillä alkoholistin perheessä aiheuttama kurjuus ei välttämättä johda rahanpuutteeseen, eikä alkoholisti ole aina vähäosainen.

Jussi: Sepä kummallista! Etkö haluaisi tulla meille, kun – – meillä on niin ahdasta – eikä aina oikein – – siistiäkään?

Paavo: Voi Jussi, totta kai. Teillä on niin hauska käydä. Isäsi juttelee aivan kuin kaverilleen ja kertoo kaikkea hauskaa.

Jussi: Eikös teille sitten saisi tulla? Sinullahan on oma kaunis huone ja hienoja kemian kokeiluvehkeitä. Meillähän oli niin hauskaa, kun olimme teillä ennen joulua. Voi, kuinka kadehdin silloin kaunista kotiasi!

Paavo: Kyllä minä vaihtaisin.⁵⁷

Airi Koskimiehen tarinassa *Natura-seura* joukko koulupoikia perustaa yhdessä Natura-kerhon, jonka tarkoituksena on kerääntyä vuorollaan jokaisen kotiin oppimaan lisää luonnosta. Paavo suhtautuu kodeissa kerääntymiseen kuitenkin varautuneesti, sillä hänen isällään on tapana tulla humalassa kotiin ja ”rähjätä aivan mahdottomasti”.⁵⁸ *Natura-seura* ottaa tarinoista selkeimmin esiin yhteiskuntaluokan alkoholinkäytössä, vaikkakin sen käsittely kiteytyy edellä esitettyyn dialogiin. Paavon isä on kuitenkin selkeästi hyväosainen alkoholisti. Jussi taas tulee köyhästä perheestä, joka on kuitenkin raitis, eli siten onnellinen. Toinen hieman *Natura-seuran* opetusta seuraava tarina on *Isän varjo*, jossa Myllärin vihjataan olevan

⁵⁴ Sulkunen 1988, 19, 22–26.

⁵⁵ Matilainen 2006, 271.

⁵⁶ Kahlos 2006, 193.

⁵⁷ Koskimies 1955, 52.

⁵⁸ Koskimies 1955, 52.

hyväosainen.⁵⁹ Ajatus siitä, että alkoholisti voi olla myös työväenluokan yläpuolelta, on esillä Helsingin raittiuslautakunnassa myös näytelmäkokoelman ulkopuolella. ”*Tuhansia liekkejä palaa ...*” – *Ohjelma-ainehistoa* puhuu sen puolesta, että alkoholinkäyttäjät eivät ole ”lähtöisin alemmista kansankerroksista”, vaan väittää, että ”alamaailmaan” kuuluvia alkoholisteja on vain 10 %.⁶⁰

Alkoholiongelmainen mies on kokoelman näytelmissä onneton ja usein väkivaltainen. Alkoholinkäyttöön yhdistyvät häpeän kuvaukset liittyvät vahvasti etenkin aikuisten miesten alkoholinkäyttöön. Häpeän tunne saattaa ajaa alkoholinkäyttäjän erilleen perheestään, jota hän on joko fyysisesti tai verbaalisesti kaltoinkohdellut. Häpeä nousee keskiöön etenkin tarinassa *Vanha – nuori Eltsu*, jossa nimettömäksi jäävä setä-hahmo muistelee alkoholinkäytön pilaamaa urheilu-uraansa ja vaikeutta palata urheilun pariin raitistumisen jälkeen.

Setä: Ei ollut helppoa. Ikävältä ja raskaalta tuntui kaikki, varsinkin juuri tällaisina kirkkaine kesäpäivinä. Joskus, sellaisina harmaina sadepäivinä vain uskalsin tulla katsomaan Eltsuun kun tiesin, ettei siellä ollut ketään. Ja kun silloin katselin yksinäni juoksuradan märkää hiilimurskaa, tuntui kuin se olisi itkenyt minun vuokseni, ja minua hävetti niin että pahaa teki.⁶¹

Häpeään liittyy tiiviisti myös yksinäisyys. Setä on eristäytynyt lähes täysin entisestä yhteisöstään. Hänen alkoholinkäyttönsä alkoi ystävien kehotuksesta.⁶² Lopulta ongelmansa ja häpeänsä kanssa hän vaikuttaa kuitenkin jääneensä yksin.

Alkoholinkäyttö esitetään kokoelmassa miehisenä ja sukupolvet ylittävänä kirouksena. Sen negatiivisia vaikutuksia halutaan korostaa, mikä esiintyy joissain kokoelman teksteissä jopa melodramaattisuutena.⁶³ Puhuttaessa alkoholin turmiollisesta vaikutuksesta keskiössä ovat läheiset, mutta myös alkoholinkäyttäjät saavat ääntään kuuluviin. Näissä tapauksissa alkoholinkäyttö on jo lopetettu, tai tarinan loppu vahvasti implikoi käytön lopun lähestyvän.

⁵⁹ Mäkelä 1955, 59.

⁶⁰ ”*Tuhansia liekkejä palaa ...*” – *Ohjelma-ainehistoa* 1953, 28.

⁶¹ Kari 1955, 8.

⁶² Kari 1955, 7.

⁶³ Esim. Keijo Voudinmäen *Varjoja aamussa*.

3.2 Alkoholinkäytön syyt ja vaikutukset perheeseen

Yksi suurista 1950-luvun raittiusliikkeen kriiseistä oli ihmisten muuttuva käsitys alkoholinkäytöstä. Täydellinen raittius alkoi menettää suosiotaan, ja sen sijaan politiikassa nosti suosiotaan ajatus alkoholin aiheuttamien haittojen vähentämisestä.⁶⁴ Yksi suurista kohtuukäytön puolestapuhujista oli Pekka Kuusi, vaikutusvaltainen alkoholipoliitikko ja myöhemmin Alkon pääjohtaja.⁶⁵ Hänen ”*Tuhansia liekkejä palaa*”-kokoelman alussakin mainittu tutkimuksensa *Suomen viinapulma* (1946) herätti keskustelua siitä, ”miten jyrkkien vaatimusten esittäminen kulloinkin olisi liikkeen päämäärän kannalta asianmukaista”.⁶⁶ Raittiusliike kuitenkin piti jyrkän linjansa täydellisestä alkoholista kieltäytymisestä ja tämä on nähtävissä myös alkuperäisaineistosta. ”*Tuhansia liekkejä palaa...*”-kokoelmassa on kirjattu ”Yleisiä väärinkäsityksiä” liittyen kohtuulliseen alkoholin juomiseen:

Väkijuomien mainostajat väittävät tahtovansa, että ihmiset joisivat kohtuullisesti, mutta he eivät osaa sanoa, tai eivät ainakaan sano, miten siihen päästään. Kohtuullinen väkijuomien käyttö juuri saa aikaan sukupuolista kurittomuutta, hurjaa ajoa ja luottamusta olemattomiin kykyihin. Juuri kohtuullinen käyttö aiheuttaa lörpöttelyä, joka paljastaa salaisuuksia, johtaa loukkauksiin ja sumentaa ajatustoimintaa. Kohtuullinen väkijuomien käyttö ei perustu tieteellisiin tosiasioihin.⁶⁷

Lasten ja nuorten raittiusjuhlien ohjelmaa -korostaa myös vahvasti kohtuukäytön mahdottomuutta. Pentti Halmeen tarinassa *Syntymäpäivämalja* Heikin isä on viettänyt syntymäpäiviä, jolloin talossa on ollut hetkellisesti alkoholia. Tänä aikana Heikki on ehtinyt maistaa konjakkia ja tullut humalassa kouluun.⁶⁸ Tarinassa korostuu se, miten jo lyhyen ajan sisällä kotona säilytetty alkoholi voi johtaa alkoholin väärinkäyttöön. Ainoastaan täysin raittiissa kodissa voivat lapsetkin säilyä raittiina.

Syitä alkoholinkäytölle löytyy siis perheistä ja alkoholinkäytön kuvataankin tarinoissa olevan isältä pojalle periytyvä kirous. Lähiympäristön houkutus voi ilmetä myös konkreettisemmin, ystäväpiirin kautta. Selkeämmin tämä tuodaan esille tarinassa *Kääntymys*. Tarinassa Pekan isä juo itsensä humalaan lauantai-iltaisina. Tämän seurauksena Pekka on joutunut kulkemaan

⁶⁴ Ahonen 2006, passim.

⁶⁵ Tuomioja, kansallisbiografia.

⁶⁶ Valtasaari 1953, 9.

⁶⁷ ”*Tuhansia liekkejä palaa...*” *Ohjelma-ainehistoa* 1953, 29.

⁶⁸ Halme 1955, 41.

lauantaisin kaupungilla, jossa hän on joutunut huonoon, tupakkaa ja alkoholia käyttävään poikaporukkaan.⁶⁹

Etenkin aikuisten miesten alkoholinkäyttö heijastuu tarinoissa heidän perheisiinsä, vaimoon ja lapsiin. Tämä on hyvin tyypillinen kuvaus raittiusvalistuksessa. Useissa näytelmäkokoelman tarinoissa alkoholismi aiheuttaa perheissä useita erilaisia negatiivisia tunteita. Esiin nousevat etenkin lasten katkeruus vanhemman alkoholismista, kuin myös perheen vastuu sekä syyllisyys isän alkoholismista.

Lasten katkeruutta isänsä alkoholismia kohtaan käsitellään kahdessa tarinassa ja molemmissa katkeruus saa väkivaltaisia piirteitä. *Varjoja aamussa*-näytelmässä Ossi uhkaa tappaa isänsä omilla käsillään ”kuin kärpäsen”, jos hän käyttäytyy vielä uudestaan Ossin äitiä kohtaan väkivaltaisesti.⁷⁰ *Isän varjossa* tytär uhkaa karata kotoa ja purkaa tuntojaan siitä, miten kaikki talossa pyörii isän ja hänen alkoholinkäyttönsä ympärillä:

[– –] Enkö m i n ä ole mitään? Ei. On vain isän ruoka, isän housut, isän rauha. Se ajatus kiemurtelee täällä kaikkialla kuin käärme. Mutta katso. Minä poljen sen pään murskaksi.
[– –]⁷¹

Katkeruutta ei teksteissä katsota lähtökohtaisesti hyvällä. *Varjoja aamussa* -näytelmässä sekä Ossin sisko että äiti tuomitsevat Ossin vihaiset purkaukset isäänsä kohtaan. *Isän varjo* taas päättyy siihen, että tyttären isä Mylläri tuodaan kotiin pää verta vuotavana ja tytär rukoilee Jumalalta anteeksipyyntöä sanoistaan.⁷² Matilaisen lasten raittiuskilpajärjelytutkimuksessa on myös tullut esille väkivaltaisen juopon isän katkeroittavan lapset.⁷³ Teema korostuu siis myös *Lasten ja nuorten raittiusjuhlien ohjelmaa* -teoksen ulkopuolella ja on ollut yleisesti tunnistettavissa.

Varjoja aamussa tuo vahvasti esiin ajatuksen siitä, miten isän alkoholismi ei ole pelkästään hänen vastuullaan. Perheen katkeruus voi myös johtaa turmioon. Tätä ajatusta tuovat esiin Ossin sisko Marja ja hänen äitinsä. Marja esimerkiksi kertoo ajatelleensa, että jos heidän äitinsä ei jatkuvasti ”saarnaisi hänelle ja haukkuisi häntä huonoksi, kun hän on humalassa, hän kenties olisi paljon rauhallisempi”. Myöhemmin sisko myös toteaa, että heissä kaikissa on

⁶⁹ Halme 1955, 36.

⁷⁰ Voudinmäki 1955, 30.

⁷¹ Mäkelä 1955, 62.

⁷² Mäkelä 1955, 62.

⁷³ Matilainen 2006, 301.

syitä isänsä alkoholismiin ja siihen, että hän päätyi vankilaan.⁷⁴ Hieman erilaista vastuunsiirtoa on tarinassa *Natura-seura*, jossa Jussi kehottaa ystäväänsä Paavoja olemaan iltaisin kotona ja keskustelemaan isänsä kanssa iltaisin, jotta hän pysyisi kotona, eikä lähtisi kaupungille juomaan.⁷⁵ Kummassakin tarinassa perheet esitetään tekijänä, jotka voivat omilla teoillaan edesauttaa perheenjäsenen alkoholinkäytön loppumista. Aikaisemmassa tutkimuksessa nousee esille, miten raittiusliike siirsi naiselle vastuuta aviomiehensä alkoholinkäytöstä ja sen kontrolloimisesta.⁷⁶ *Lasten ja nuorten raittiusjuhlien ohjelma*-teoksessa perheen vastuu näyttäytyy etenkin sen kautta, että perheen ja myös lasten tulisi olla alkoholisoituneen isän tukena.

Huumoria ei näytelmäkokoelmassa löydy eikä alkoholinkäyttäjille naureta. Sen sijaan Helsingin raittiuslautakunnan tuottamassa aineistossa nauretaan niille, jotka alkoholia tarjoavat. Matti Suojasen näytelmässä *Marjamatkalla* esiintyvät viinankeittäjä-hahmot, joista toinen uhoaa, että kukaan ei tule heitä saamaan kiinni, tietämättä siitä, että nimismies odottaa heitä viinapesän luona.⁷⁷ ”Minuapa ei saadakaan loukkuun” – Ohjelma-ainehistoa sisältää taas tarinan *Työnäyte*, jossa ivaillaan kapakanpitäjän kustannuksella.⁷⁸

Alkoholinkäytön suurimpina syinä esiintyvät näytelmissä alkoholinkäyttäjän välitön lähipiiri, ystävät ja perhe. Ajatus tiivistyy *Minuapa ei saadakaan loukkuun* -ohjelmalehtisen näytelmään *Loukkauskivi*, jossa tien yli pingotettu nuora avaa suuremman metaforan siitä, miten tarjotessaan muille alkoholia saattaa heidät vaaraan.⁷⁹ Muiden houkutuksista huolimatta vastuu kieltäytyä on kuitenkin itsellä. Muuten itsellä on mahdollisuus levittää alkoholinkulutusta tai tuskaa läheisen alkoholinkäytöstä eteenpäin lähipiiriinsä. Alkoholinkäytön aiheuttama pahoinvointi on näin eräänlainen lumipalloeefekti, jossa yksilön tekemät valinnat heijastuvat eteenpäin hänen lähipiiriinsä ja siitä eteenpäin.

⁷⁴ Voudinmäki 1955, 32.

⁷⁵ Koskimies 1955, 53.

⁷⁶ Kykkänen, 38–39. Kts. myös Peltonen 2002, 106.

⁷⁷ Suojanen 1955, 77.

⁷⁸ ”Minuapa ei saadakaan loukkuun” – Ohjelma-ainehistoa 1952, 8.

⁷⁹ Trygg-Helenius 1952, 47.

4 Ritari Raittius

4.1 Raittiuden uusi merkitys ja kunnollinen nuoriso

Raittiusliikkeen valta väheni huomattavasti kieltolain jälkeen, kun suuri yleisö alkoi yhä enemmän nähdä raittiusliikkeen menneen ajan ilmiönä, sekä syypäänä kieltolain epäonnistumiseen.⁸⁰ Samalla Alko pyrki riveihinsä liittyneen Pekka Kuusen johdolla ohjaamaan ihmisiä kohti kohtuukäyttöä ja vähemmän humalahakuisia juomatapoja. Raittiusliikkeen piti siis määritellä itsensä uudelleen ja näin he tekivätkin vuoden 1953 ohjelmassa. Tähän laajaan ohjelmaan kuului myös raittiuden uusi määritelmä, jonka takana oli pitkälti Raittiuden Ystävien pääsihteeri Uno Tuominen.⁸¹ Tuomisen luonnostelua uudeksi raittiusliikkeen ohjelmaksi löytyy myös ”*Tuhansia liekkejä palaa...*” -kokoelmasta: ”Raittius on terve, luonnollinen ja myönteinen, väkijuomista vapaa elämäntapa.” Raittiuden määritelmään ei siis enää kuulunut pelkkä väkijuomista kieltäytyminen, vaan kieltäytyminen kaikesta, mikä oli keinotekoista, epätervettä tai kielteistä.⁸²

Toisaalta uuden raittiuden määritelmän keskiöön eivät tosin nousseet Tuomisen monet kiellot, vaan uuden raittiuden määrittelyn tarkoitus oli osoittaa, että raittiuden kannattajat eivät olleet niitä väkijuomista kieltäytyneitä jurottajia, jotka vaativat kieltolakia.⁸³ Raittius oli tie parempaan elämään. Ahonen huomauttaa artikkelissaan myönteisen raittiuden määrittelyn olleen ajalleen hyvin nykyaikainen. Määrittelyyn sisältyi idealistinen itsekilvoittelu; raittius oli ihanne, johon yksilön olisi lähes mahdotonta täydellistä päästä.⁸⁴

Itsekilvoittelun ja terveen elämän ihannetta edustaa teksteissä urheilu, joka nähdään *Lasten ja nuorten raittiusjuhlien ohjelmaa* -kokoelman neljässä tarinassa.⁸⁵ Urheilun keskeisyys on ymmärrettävää raittiusliikkeen kontekstissa, sillä urheilutoiminnan järjestäminen on ollut osa raittiusliikettä sen alkua ajoista asti.⁸⁶ Se nähdään kokoelmassa paitsi terveellisenä ja hyvänä harrastuksena, myös alkoholin vastavoimana. Samalla alkoholi nähdään pahimpana asiana, johon urheilija voi suinkaan sortua.

⁸⁰ Ahonen 2006, passim.

⁸¹ Ahonen 2006, 330, 343, 351, 352–361, 366.

⁸² Tuominen 1953, 6.

⁸³ Ahonen 2006, 345.

⁸⁴ Ahonen 2006, 373.

⁸⁵ Nämä tarinat ovat *Vanha – nuori Eltsu, Kääntymys, ”Terve sielu terveessä ruumiissa”* ja *Vaarallista ajoa*.

⁸⁶ Tuominen et al. 1971, 281.

Urheilun riemua ja toisaalta alkoholin turmelevia vaikutuksia käsitellään Helsingin raittiuslautakunnan kirjoituskilpailun voittajateoksessa *Vanha – Nuori Eltsu*. Urheilun ja henkisen kehityksen suhdetta taas ruoditaan Yrjö Ojalan näytelmäkäsikirjoituksessa ”*Terve sielu terveessä ruumissa*”. Molemmista teksteistä nostetaan esiin suomalaisia yleisurheilusankareita, kuten Hannes Kolehmainen, Paavo Nurmi ja Ville Ritola. Esiin nostetut suomalaisurheilijat korostavat 1900-luvun suomalaista yleisurheilubuumia, kun Suomi pyrki nostamaan profiiliaan muun maailman silmissä yleisurheilun avulla.⁸⁷ Myös lyhytnäytelmissä esiin nostetut liikuntalajit ovat pääosin yleisurheilua. Urheilijat ovat myös pääosin miehiä. Poikkeuksen tähän muodostavat *Vanha – nuori Eltsu* tarinan Maija ja Hilka, jotka pelaavat tennistä.⁸⁸ Tyttöjen tenniksenpelausta ei tosin esitetä kilpailullisena, vaan se näyttäytyy enemmän ajanvietteenä. Tämä selittyy sillä, että ajatus naisten kilpaurheilusta oli pitkään vieras ja urheilu nähtiin kaiken kaikkiaan miehisenä.⁸⁹ Urheilun terveysvaikutusten korostamisen lisäksi kokoelmassa on siis luettavissa myös kilpaurheilun ihannointia. Ajatus siitä, että yleisurheilun kautta pystyy nostamaan Suomen maailmankartalle, on selkeästi havaittavissa.

Pekka: Minä ihailen enemmän urheilijoita. Ajatelkaa, mitä on voitto olympialaisissa, joissa koko maailman parhaat kamppailevat voitosta ja kunniaa. Kuvitelkaa, että pienen Suomen mies seisoo voittajan korokkeella, siniristilippu kohoaa salkoon, Maamme-laulun sävelet kaikuvat ja kymmenettuhannet katsojat osoittavat suosiota. Voiko olla jotakin vielä suurempaa? [– –] ⁹⁰

Raittiusliike järjesti sosiaaliohjelman lisäksi myös oman kulttuuriohjelmansa, jolla se pyrki nostamaan kulttuuria raittiusliikkeen keskeiseksi osaksi.⁹¹ Tätä ei tarinoissa näy, mutta sekä *Lasten ja nuorten raittiusjuhlien ohjelmaa* että molemmat ohjelma-ainehistot voidaan nähdä kunnollisten kulttuuriharrastusten ilmenemisenä. 1950-luvun nuorisokulttuuria, kuten Rock and Roll-kuumetta paheksuttiin raittiusliikkeessä.⁹² Sitä, tai muita Amerikasta Suomeen levinneitä kulttuurituotteita ei siis nähdä aineistossa. Nuorten ajanviettotavoista ainoa, jonka

⁸⁷Kts. esim. Kokkonen, Jouko: *Kansakunta kilpasilla – Urheilu nationalismiin kanavana ja lähteenä Suomessa 1900–1952*.

⁸⁸ Kari 1955, 5.

⁸⁹ Pyykkönen & Vasara, 18–21.

⁹⁰ Ojala, 66.

⁹¹ Ahonen 2006, 352–366.

⁹² Matilainen 2006, 266–267.

voi tulkita kuuluvan tähän, ovat elokuvateatterit, jotka mainitaan tarinassa *Vaarallista ajelua*.⁹³

Nuorisokulttuurin sijaan aineistossa korostuu itsensä kehittämisen tärkeys opiskelun ja tiedon hankkimisen merkeissä. Yrjö Ojalan käsikirjoituksessa ”*Terve sielu terveessä ruumiissa*” veljekset Jukka puhuu lukemisen ja viisauden kartuttamisen puolesta. *Natura-seura*-tarinan nimikkoseura taas perustuu koulupoikien innostukseen luonnosta ja halusta opiskella siitä lisää. Molemmista teksteissä nousee esiin nuorten halu opiskella ja kehittää itseään. Ajatus itsensä kehittämisestä nousee esiin Ojalan näytelmätekstin lopussa, jossa Ville-eno neuvoo Pekkaa ja Jukkaa:

”Opiskelkaa, voimistelkaa ja urheilkaa, kehittäkää tasapuolisesti sekä henkisiä että ruumiillisia kykyjänne. Tällä tavalla elämänne muodostuu täydelliseksi ja sisältörikkaaksi. Tällä tavalla teistä kehittyvät sopuisia ihmisiä, kunnan kansalaisia. Ja ainoastaan tällä tavalla voitte saavuttaa sen kauniin tavoitteen, joka on ilmaistu lauseessa; ”Terve sielu terveessä ruumiissa”.⁹⁴

Kokoelman tarkoituksena on saada nuoret käännettyä raittiuden puolelle korostaen samalla raittiuden uusia ihanteita. Matilainen havaitsi tutkimuksessaan Päivän Nuorten toiminnassa korostuvan kunnollisuuden ihanteen, johon kuului myös se, mikä oli nuorille sopivaa tekemistä.

Päivän Nuorille sopivia ja hyviä harrastuksia olivat muun muassa kaikenlainen urheilu ja retkeily, askartelu, itsenäinen opiskelu ja lukeminen, näyttelemine, kirjoittaminen ja runonlausunta.⁹⁵

Etenkin urheilu ja itsenäinen opiskelu näyttävät vahvoina *Lasten ja nuorten raittiusjuhlien ohjelmaa* -teoksen näytelmissä ja näyttelemine on luonnollisesti näytelmäkokoelman ytimessä. Monet muut listatut asiat, kuten runonlausunta, korostuvat esimerkiksi Helsingin raittiuslautakunnan ohjelmalehtisissä tai muussa toiminnassa. Päivän Nuorten ohjeiden voidaan siis katsoa edustavan kunnollisen nuoren ihannetta myös muualla raittiuspiireissä. Raitis nuori ja yleisemmällä tasolla raitis yksilö on henkisesti ja fyysisesti kehittynyt yksilö.

⁹³ Voudinmäki 1955, 12.

⁹⁴ Ojala 1955, 69.

⁹⁵ Matilainen 2006, 273

4.2 Näytelmien raittiustaistelijat

Raittiusliikkeeseen sitoutumiseen ei riittänyt, että kieltäytyi itse alkoholista. Raittiusaatetta oli myös levitettävä.⁹⁶ Useissa *Lasten ja nuorten raittiusjuhlien ohjelmaa* tarinoissa on kunnollinen, raitis nuori, joka levittää raittiusaatetta myös ympärilleen. Pentti Halmeen tarinassa *Kääntymys* Pekka käännättää joukon luokkakaverinsa Erkin ystäviä raittiuden polulle, kun nämä ovat ensin erehtyneet juomaan alkoholia ja polttamaan tupakkaa. Tarinassa *Syntymäpäivämälja* tätä roolia suorittaa Olavi.

Pekka ja Olavi ovat sinänsä harvinaisuudet kokoelmassa, sillä yleensä raittiutta nostavat esiin tarinoissa esiintyvät tytöt. Naiset ovat olleet aktiivisia toimijoita raittiusliikkeessä aina sen alkuajoista lähtien. Kokoelman teksteissä heidät kuvataan joko perheenisän alkoholinkäytön uhreina tai miesten moraalinvartijoina. Samankaltaisia rooleja on joissain aikaisemmassa tutkimuksessa sovitettu vaimoihin.⁹⁷ Näytelmäkokoelmassa on kuitenkin useita tyttöhahmoja, joiden rooliin kuuluu keskeisesti moraalinen ylläpito ja tarkemmin poikien sättäminen heidän tekemistään valinnoista. Keijo Voudinmäen tarinassa *Vaarallista ajelua* Tuija moittii veljeään Ristoa siitä, että tämä on lainannut uutta moottoripyöräänsä Väiskille, joka oli selkeästi päihtynyt.⁹⁸ Matti Suojasen tarinassa *Marjamatkalla* joukko kansakoulun oppilaita taas löytää Perälän Pekan laittoman viinankeittopesän metsästä ja he keskustelevat siitä, mitä asialle kuuluisi tehdä:

Yrjö: Mitähän, jos mentäisiin Perälään sanomaan, että nimismies kiertelee täälläpäin poliisin kanssa. Se varmaankin maksaisi meille hyvät rahat, jos ennättäisi saada pesänsä pelastetuksi.

Anni: Hyi, Yrjö, mitä sinä puhut, että kehtaatkin semmoista esittää. Silloinhan me olisimme samassa rikoksessa esivaltaa vastaan, ja etkö sinä tiedä, että sellaisesta saa ankaran rangaistuksen.⁹⁹

Missään näytelmässä ei mainita alkoholipoliittisia keinoja, joilla juomista yritettiin hillitä. Huoltolautakunnat ja ostajaintarkkailu puuttuvat täysin. Ainoa viranomaistaho, joka esiintyy edellä mainitussa näytelmässä mielestä *Marjamatkalla* sekä *Varjoja aamussa*, on poliisi. Syitä alkoholipoliitiikan puuttumiselle voi olla se, että raittiusliike itse teki 1950-luvulla ahkerasti

⁹⁶ Matilainen 2006, 269.

⁹⁷ Apo 2001, 182–185.

⁹⁸ Voudinmäki 1955, 13.

⁹⁹ Suojanen 1955, 73.

pesäeroa Alkoon, sillä Alkon voitontavoittelu sekä kohtuukäytön markkinointi ei sopinut raittiusliikkeen kannattajien arvoihin.¹⁰⁰ Voi myös olla, että lapsille ja nuorille esimerkiksi huoltolautakunnat ja Alkon kortistot olivat hieman vieraita.

Näytelmäkokoelmassa korostuvat monenlaiset ihmissuhteet. Perhettä ja perheen isän alkoholinkäytöksen vaikutusta perheeseen olen jo käsitellyt, mutta ihmissuhteita on myös muunlaisia. Koska kirjanen on tarkoitettu lapsille ja nuorille, keskiöön nousevat myös lasten ja nuorten väliset ystävyys- ja sisaruussuhteet. Eniten yhdessä tekeminen näkyy tarinoissa *Itikka eli Kaarinan päivät*, *Natura-seura* ja *Marjamatkalla*. Ryhmä voi johtaa alkoholinkäyttöön, kuten näytelmässä *Kääntymys*, mutta nuoret voivat myös kannustaa toisiaan raittiuteen ja yhdessä tekemiseen. Konkreettisesti yhdessä tekeminen näkyy *Natura-seurassa*, jossa koulupojat perustavat luontoseuran, jossa tehdään lehteä ja leikitään tietokilpailuja.¹⁰¹ Pojat toistuvasti innostavat toisiaan, vaikka mukana on myös toverillista hännäämistä:

Olli ja Jaakko saapuvat innokkaasti keskustellen.

Jaakko: – – ja äkkiä minä olin olevinani suuri kotka ja liitelin juuri niityn yläpuolella seuraten lihavan sammakon loikkauksia syöksyäkseni sen kimppuun, – – ja silloin heräsin.

Olli: Jaakko se näkee unta yölläkin syömisestä, vaikka tällä kertaa seuramme innoittamana linnuksi muuttuneena!

Jaakko: Älä hännää. Minäpä kirjoitin jo yhden kirjoituksen uutta lehteämme varten.

Jussi: Ja Paavo juuri kertoi valmistelevansa hienoa juttua rusakoista.

Jaakko: Hieno juttu! Hei, hei, Natura-seura!

Kaikki pojat: Hei, hei, hei!¹⁰²

Pieni hännääminen ja kinastelu kuuluu nuorten suhteisiin useissa näytelmissä. Riidat kuitenkin sovitaan, eikä suoranaista kiusaamista näy missään kokoelman tarinassa. Pienet konfliktit näytetään osana nuorten kanssakäymistä. Pohjimmiltaan kokoelman sisarukset ja ystävykset tulevat usein toimeen keskenään.

¹⁰⁰ Ahonen 2006, 330, 336.

¹⁰¹ Koskimies 1955, 50.

¹⁰² Koskimies 1955, 55–56.

5 Lopuksi

Alkoholin vaikutusta ei *Lasten ja nuorten raittiusjuhlien ohjelmaa*-kirjassen lyhytnäytelmissä kaunistella nuoresta kohderyhmästä huolimatta, vaan alkoholinkäytön aiheuttama yksinäisyys ja väkivalta ovat vahvasti läsnä teksteissä. Syy kärkeväälle kielenkäytölle on se, että lukijoiden ei haluta käyttävän alkoholia, vaan lukijaa halutaan kannustaa raittiuteen.

Lasten ja nuorten raittiusjuhlien ohjelmaa kattaa vain pienen otannan siitä valtavasta raittiuskilpikirjoitustekstien määrästä, jota Suomessa on tuotettu. Silti jo se antaa viitteitä siitä, minkälaisen teemojen kautta raittiuden ihanteita ja arvoja haluttiin nostaa esiin.

Alkoholinkäyttö esitetään näytelmäteksteissä yksinomaan negatiivisena asiana, ja ajatus jo yhden ryypyn jälkeisestä luisumisesta alkoholiongelmaan on selkeästi nähtävissä. Alkoholin suhde perhekysymykseen, joka on ollut osa raittiusliikkeen ydintä jo sen alkuajoista asti, on vahvasti läsnä teksteissä. Perheeseen yhdistyy myös vastuukysymyksiä ja katkeruuden teemoja. Etenkin se, miten lasten negatiivisia mielikuvia läheisten alkoholinkäytöstä käsitellään, on teema, johon en ole törmännyt aiemmassa tutkimuskirjallisuudessa ja se olisi mahdollinen jatkotutkimuksen paikka.

Raittius taas yhdistyy teksteissä hyvään, terveeseen elämään. Sukupuolten väliset erot näkyvät myös selkeästi kokoelmassa. Alkoholinkäyttäjät ovat poikkeuksetta miehiä ja naisten tehtävänä on joko kärsiä alkoholisoituneen perheenisän takia tai ohjata miehiä ja poikia raittiuteen. Urheilu ja sen yhdistyminen raittiuteen nousi myös vahvasti esiin teksteistä.

1950-luvun raittiusliikkeen muutokset ja muuttuvat käsitykset alkoholinkäytöstä näkyvät teksteistä vaihtelevasti. Esimerkiksi alkoholismin sairauskäsitys näkyi teksteissä hyvin vähäisesti ja AA-liikkeet eivät ollenkaan, kun taas raittiuden uutta määrittystä korostettiin teksteissä suuresti. Tässä täytyy toki ottaa huomioon, että lähdeaineisto, jonka kautta alkoholipoliittisia muutoksia tarkastelin, oli tässä tutkielmassa hyvin pieni. Havaitsin myös eroja siinä, miten Helsingin raittiuslautakunta itse ja kilpailun osanottajat ovat käsitelleet alkoholipoliittikkaa. Verrattuna näytelmäkokoelmaan Helsingin raittiuslautakunnan itse kokoama ohjelmalehtinen käsittelee enemmän aikalaiskeskustelua liittyen alkoholinkäyttöön ja raittiuteen.

Vaikka raittiuskilpikirjoitukset ovat olleet iso osa suomalaista yhteiskuntaa, niitä on tutkittu yllättävän vähän. Matilaisen tutkimuksen lisäksi muuta tutkimusta raittiuskilpikirjoituksista ei

oikeastaan ole. Tätä selittää varmasti se, että kilpailujen tekstien säilyminen on ollut vaihtelevaa. Helsingin raittiuslautakunnan vuorokeskustelujen ja pienoisenäytelmien kirjoituskilpailusta ei ole säilynyt muita tekstejä *Lasten ja nuorten raittiusjuhlien ohjelmaa* - kokoelmaan päätyneiden tekstien lisäksi. Tästä huolimatta raittiuskilpakirjoitusten kohdalla tutkimuksissa on selkeä aukko ja aihetta voisi käsitellä niin kokemushistorian kautta, kuin tutkimalla tekstejä temaattisesti. Muutenkin lapsille ja nuorille suunnattua raittiusvalistusta on tutkittu vähän. Tämä siitä huolimatta, että esimerkiksi kansakoulujen raittiuskilpakirjoitukset ja raittiusvalistus ovat lähestulkoon sukupolvikokemus, jonka jokainen isovanhempani kysyttäessä muisti.

Lähteet

Alkuperäisaineisto

Arkistolähteet

Helsingin kaupunginarkisto (HKA):

- Helsingin raittiuslautakunnan pöytäkirjat 1952–1955.
- Helsingin raittiuslautakunnan historiikki 1955.
- Raittiuslautakunta (arkistonmuodostaja) alla ollut liite kaupunginarkiston arkistotietojärjestelmässä
[<https://yksa.disec.fi/Yksa4/download/139879106212900/file/30101e92-73be-4546-a51f-20e962c123b6>]

Kirjallisuus

Helsingin raittiuslautakunta. Lasten ja nuorten raittiusjuhlien ohjelmaa. Raittiuskansan kirjapaino Oy, Helsinki 1955:

- Pauli Kari: *Vanha – nuori Eltsu*.
- Keijo Voudinmäki: *Vaarallista ajelua*.
- Kaija Sikiö: *Itikka, eli Kaarinan päivät*.
- Raija-Liisa Virkkala: *Ritari Raittius ja kuningas Alkoholi*.
- Keijo Voudinmäki: *Varjoja aamussa*.
- Pentti Halme: *Kääntymys*.
- Pentti Halme: *Syntymäpäivämalja*.
- Airi Koskimies: *Natura-seura*.
- Väinö Mäkelä: *Isän varjo*
- Yrjö Ojala: *”Terve sielu terveessä ruumiissa”*.
- Matti Suojanen: *Marjamatkalla*.

”Minuapa ei saadakaan loukkuun” – *Ohjelma-ainehistoa*. Helsingin raittiuslautakunta 1952:

- Matti Kuisma: *Vihollisen leirissä*.
- Alli Trygg-Helenius: *Loukkauskivi*.

”Tuhansia liekejä palaa” – *Ohjelma-ainehistoa*. Helsingin raittiuslautakunta. 1953:

- Uuno Tuominen: *Elämänmyönteisyyttä raittiustyöhön.*
- Antero Valtasaari: *Raittiustyön ideologiaa.*

Suomalainen, Vihtori: *Raittiuskansan kirjapaino Oy 1907–1957*, Raittiuskansan kirjapaino Oy, Helsinki 1957.

Tutkimuskirjallisuus

Ahonen, Jukka: ”Raittiusaatteen kriisi.” *Alkoholin vuosisata: Suomalaisten alkoholiolojen käännteitä 1900-luvulla.* Toim. Matti Peltonen, Katariina Kilpiö ja Hanna Kuusi. SKS, Helsinki 2006.

Apo, Satu: *Viinan voima. Näkökulmia suomalaisten kansanomaiseen alkoholiajatteluun ja -kulttuuriin.* SKS, Helsinki 2001.

Kahlos, Hannu: ”Ostajantarkkailun aika alkoholipolitiikassa”, *Alkoholin vuosisata: Suomalaisten alkoholiolojen käännteitä 1900-luvulla.* Toim. Matti Peltonen, Katariina Kilpiö ja Hanna Kuusi. SKS, Helsinki 2006.

Kykkänen, Emmi: *Viinanhimo syntinä ja sairautena: Alkoholismikuvaukset suomalaisissa näytelmäelokuviissa 1948–1958.* Kulttuurihistorian pro-gradu -tutkielma. Turun yliopisto 2018.

Matilainen, Riitta: ”Raittius ja kunnollisuus Päivän Nuorten toiminnassa 1930-luvulta 1970-luvun alkuun”, *Alkoholin vuosisata: Suomalaisten alkoholiolojen käännteitä 1900-luvulla.* Toim. Matti Peltonen, Katariina Kilpiö ja Hanna Kuusi. SKS, Helsinki 2006.

Mäkikalli, Aino & Liisa, Steinby: *Johdatus kirjallisuusanalyysiin.* SKS, Vantaa 2013.

Pihlainen, Kalle: ”Kaunokirjallisuus ja todellisuuskysymysten ylittäminen historiantutkimuksessa”, *Kulttuurihistoria: johdatus tutkimukseen.* Toim. Riitta Laitinen, Kari Immonen, Maarit Leskelä-Kärki & Hanne Koivisto, SKS, Helsinki 2001.

Pyykkönen, Teijo & Vasara, Erkki: *Viinamäen Urheilumiehet. Urheilu ja raittius 1900-luvulla.* Liikuntatieteellinen Seura, Helsinki 1999.

Salmi, Hannu: ”Kulttuurihistoriallinen kirjallisuudentutkimus”, *Lähestymistapoja kirjallisuuteen*. Toim. Hanna Meretoja, Aino Mäkikalli, Anna Helle, Kaisa Ilmonen & Markku Lehtimäki. Tietolipas 284, SKS, Helsinki 2024.

Sulkunen, Irma: *Raittius kansalaisuskontona. Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin*. Gummerus, Jyväskylä 1988.

Sääskilähti, Minna: *Vapise, kuningas alkoholi – alkoholivalistuksen tekstilaji ja sen muuttuminen vuosien 1755 ja 2001 välisenä aikana*. Väitöskirja, Oulun yliopisto, 2006.

Taarnala, Erik: ”Kuinka alkoholismista tuli sairaus 1950-luvulla.” *Alkoholin vuosisata: Suomalaisten alkoholiolojen käänneitä 1900-luvulla*. Toim. Matti Peltonen, Katariina Kilpiö ja Hanna Kuusi. SKS, Helsinki 2006.

Tuominen, Uno et al.: *Raittius- ja alkoholiain tietokirja*. WS, Porvoo 1971.

Tuomioja, Erkki: Kuusi, Pekka (1917–1989), *Kansallisbiografia*, 6.9.2001 (päivitetty 10.3.2009), <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/3982>, [haettu 15.1.2025].

Liitteet

Liite 1. Tiivistelmät *Lasten ja nuorten raittiusjuhlien ohjelmaa* -lyhytnäytelmistä

Pauli Kari: Vanha — nuori Eltsu (1. palkinto Helsingin kilpailussa)

Neljä urheilevaa nuorta kohtaavat Eläintarhan kentällä sedän. Setä kertoo heille olevansa entinen lupaava pikajuoksija, jonka ura tyssäsi alkoholinkäyttöön. Häpeä on estänyt häntä palaamasta Eläintarhan kentälle, mutta nuoret kannustavat häntä tulemaan heidän mukaansa. Näin tapahtuu.

Keijo Vuodinmäki: Vaarallista ajelua (2. palkinto Helsingin kilpailussa)

Risto on säästänyt rahojaan pitkään ja on ostanut uuden mopon, josta nyt hehkuttaa sisarelleen Tuijalle. Risto kertoo myös lainanneensa mopoaan humaltuneelle Väiskille, mistä Tuija toruu häntä. Käy ilmi, että Väiski olikin ajanut kolarin ja joutunut sairaalaan, mutta ei lainatulla mopolla, vaan omalla mopolla.

Kaija Sikiö: Itikka eli Kaarinan päivät (3. palkinto Helsingin kilpailussa)

Kaarinalla on nimipäivät ja hän valmistautuu sisarensa Kertun kanssa vastaanottamaan vieraita eli muita tyttöjä. Sisarusten isä on sairaalassa leikkauksessa, mutta tarinan aikana käy ilmi, että hän pääsee jouluksi kotiin.

Raija-Liisa Virkkala: Ritari raittius ja kuningas Alkoholi (4. palkinto Helsingin kilpailussa)

Runomuotoinen. Ritari Raittius ja Petteri ryhtyvät taisteluun kuningas Alkoholia vastaan. Ritari Raittius ja Kuningas Alkoholi miekkailevat, ja Ritari Raittius melkein voittaa, kunnes Kuningas Alkoholin palvelija, Palvelija Pullo, lyö hänet pullolla tajuttomaksi. Ritari Raittius ja Petteri toteavat lopulta, että kuningasta ei voi voittaa väkivalloin, vaan pelkästään raittiuden levittämisen kautta.

Keijo Vuodinmäki: Varjoja aamussa (5. palkinto Helsingin kilpailussa)

Ossi on katkera ja vihainen isänsä alkoholismista. Marja ja äiti ovat sitä mieltä, että alkoholismi oli kaikkien vastuulla, heidän olisi pitänyt tukea isää enemmän, eivätkä he olisi saaneet olla hänelle niin vihaisia ja katkeria. Tarinan kuluessa käy ilmi, että isä on joutunut

vankilaan puukotettuaan toista itsepuolustuksena. Hän on pyytänyt vankilassa vaimoltaan anteeksi tekojaan ja on syvästi pahoillaan.

Pentti Halme: Kääntymys (lunastettu)

Nuorisojoukko juo alkoholia ja tupakoi porttikäytävässä. Erkki tuo ystävänsä Pekan paikalle tapaamaan ystäviään. Erkin isä juo itsensä humalaan lauantaisin, jolloin Erkki on poissa kotoa pyöriessään joutunut huonoon porukkaan. Pekka saa kaikki valistettua raittiuden puolelle, paitsi Villen, joka jää lopuksi yksin pullonsa kanssa.

Pentti Halme: Syntymäpäivämalja

Heikin kotona on ollut syntymäpäiväjuhlat ja Heikki on maistellut konjakkia. Rehtori huomaa humalatilan ja kutsuu hänet puhutteluun. Heikki, jonka perheessä sattui olemaan alkoholia syntymäpäiväjuhlien takia, erotetaan hetkellisesti koulusta. Lopussa hän pääsee kuitenkin takaisin ja Heikin koko perhe on sitoutunut raittiuteen, jotta lapsetkin pysyisivät raittiina

Airi Koskimies: Natura-seura (lunastettu)

Poikajoukko järjestää koulussa Natura-seuran, joka kerää tietoa luonnosta ja kerääntyä puhumaan siitä aina vuorotellen kaikkien kotiin. Paavon isä on kuitenkin alkoholisti, eikä halua tuoda ystäviään kotiinsa, koska ei tiedä olisiko hänen päihtynyt isänsä siellä. Jussi kehottaa Paavoja keskustelemaan isänsä kanssa iltaisin kaikesta mahdollisesta, jotta hän ei lähtisi kapakkaan ja myöhemmin hän voisi myös puhua isänsä kanssa siitä, miten hänen on ”kovin vaikeata olla kun hän [isä] on humalassa”. Jussi myös ehdottaa, että Paavon isä voisi tulla Natura-seuran retkelle opettajaksi. Seuraavana päivänä koulussa Paavo kertoo suunnitelman tehonneen.

Väinö Mäkelä: Isän varjo (lunastettu)

Mylläri ajaa kolarin, tappaen kyydissä olleen ruotivaivaisen ja menee tajuttomaksi. Mies ja nainen näyttävät jonkinlaisessa välitilassa olevalle Myllärielle, miten koko perheensä kärsii hänen alkoholismistaan, vaikka hän luuli eläneensä "rauhassa kaikkien kanssa". Vaimo ottaa osansa vastaan nöyrästi, tahtoen pitää miehensä hyväntuulisena, mutta katkera tytär uhkaa karata kotoa, sillä tunnelma talossa on tukahduttava. Poika on alkanut muistuttaa isäänsä ja on ollut kylillä kiertelemässä pelaamassa korttia. Kaikki tämä tapahtuu mylläriin katsoessa vierestä. Lopussa Mies, nainen ja mystinen ääni lähettävät Mylläriin takaisin elävien kirjoihin. Loppu jää avoimeksi.

Yrjö Ojala: "Terve sielu terveessä ruumiissa"

Veljekset Pekka ja Jukka tappelevat siitä kumpi on tärkeämpää, opiskeleminen vai liikunta. Liisa-sisko yrittää saada riidan loppumaan. Ville-eno saapuu paikalle ja toteaa, että sekä opiskelulla, että liikunnalla on paikkansa terveessä ja hyvässä elämässä. Alkoholi tulee esille alun keskustelussa, jossa päivitellään ”viinan kiroista” sekä Ville-enon toteamusta siitä, että urheilu pitää viinapirun kaukana.

Matti Suojanen: Marjamatkalla

Joukko kansakoululaisia on marjametsällä, jossa he törmäävät poliisiin ja nimismieheen, jotka selkeästi etsivät metsästä jotain. Etsinnän kohde paljastuu, kun muista erilleen harhautunut Pekka saapuu muiden lasten luokse ja kertoo löytäneensä Perälän Pekan viinapesän. Yrjö uhoaa, vaikkakin leikillään, paljastavansa poliisin toimet Pekalle, mutta Anni torjuu hänen aikeensa. Lapset päättävät kertoa löydöstään nimismiehelle, joka ottaa heidät mukaansa vangitsemisoperaatioon. Nimismies piilottaa lapset puskaan ja kehottaa heitä tulemaan esiin vasta, kun hän soittaa pilliä. Viinankeittäjät kulkevat lasten piilopaikan ohi matkalla viinapesälleen, mutta eivät näe heitä. Viinankeittäjät vangitaan ja lapset pääsevät pois piiloistaan. Nimismies kiittää lapsia avusta kehottaen heitä olevan tulevaisuudessakin heidän apunaan ”viinan hirmuvaltaa vastustamassa”.